

**Εισήγηση στο Η΄ Διεθνές Πανιόνιο Συνέδριο (Κύθηρα, 21-25 Μαΐου 2006).
Δημοσιευμένο στον Τόμο II Β, σ. 248-268. ISBN 978-960-88554-1-0.**

«Ο Χάρος κουμπάρος»:
Οι κερκυραϊκές παραλλαγές ενός παραμυθιού

Βασίλης Ι. Γεργατσούλης

Ο κ. Βασίλης Ι. Γεργατσούλης είναι δάσκαλος, φιλόλογος, κάτοχος Διπλώματος
Ειδίκευσης (Master) στη Λαογραφία και υποψήφιος Διδάκτορας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το παραμύθι «Ο Χάρος κουμπάρος» (ATU 332 του Διεθνούς Καταλόγου Παραμυθιών των Aarne-Thompson-Uther), που εμφανίζεται σε πολλούς τόπους, μαρτυρείται και σε τέσσερις κερκυραϊκές παραλλαγές. Το παραμύθι παρουσιάζει αξιόλογο θρησκευτικό και κοινωνιολογικό ενδιαφέρον. Ο Χριστός σε αυτό εμφανίζεται άδικος γιατί επιτρέπει την ανισότητα και την αδικία στον κόσμο, ενώ ο Χάρος δίκαιος γιατί δε χαρίζεται σε κανέναν. Παρουσιάζει ακόμη ανθρωπολογικό ενδιαφέρον, αφού διαπραγματεύεται το φόβο του ανθρώπου για το θάνατο και την κουτοπονηριά του για να τον αποφύγει. Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι κάθε προσπάθεια να γλιτώσει από αυτόν είναι ατελέσφορη.

Στις μέρες μας τείνουμε να θεωρούμε το παραμύθι ως λογοτέχνημα που δημιουργήθηκε για παιδιά και απευθύνεται σε αυτά. Όμως, αν μελετήσει κανείς τα κείμενα που προέρχονται από τις επιτόπιες λαογραφικές συλλογές, κι όχι τις λογοτεχνικές διασκευές και αποδόσεις τους, εύκολα θα συμπεράνει ότι παλιότερα, πριν από την ανάπτυξη του μυθιστορήματος, το παραμύθι ήταν η προφορική λαϊκή λογοτεχνία των ενηλίκων. Αυτό βεβαιώνουν τα πολλά παραμύθια με άσεμνη θεματολογία, με σκηνές άγριας βίας ή με νοήματα φιλοσοφικά, που προφανώς δεν ενδιέφεραν το παιδικό κοινό ούτε βέβαια γίνονταν κατανοητά από αυτό. Στην τελευταία αυτή ομάδα των παραμυθιών που παρουσιάζουν τη λαϊκή φιλοσοφία θα μπορούσαμε να κατατάξουμε και το παραμύθι «Ο Χάρος κουμπάρος».

Το παραμύθι είναι γνωστό διεθνώς, καθώς μαρτυρείται «σε όλη την Ευρώπη, στην Παλαιστίνη, στην Ινδία και στην Τουρκία. Κατά τον Eberhard το πρότυπο του παραμυθιού βρίσκεται στην αραβική λογοτεχνία, κατά τον Botle στην ινδική»¹. Ο «Χάρος κουμπάρος» («Godfather Death») ανήκει στον τύπο ATU 332. Ο Διεθνής Κατάλογος Παραμυθιών των Aarne-Thompson-Uther² αναφέρει πέντε (5) ελληνικές παραλλαγές, ενώ ο αντίστοιχος ελληνικός τριάντα τρεις (33), στοιχείο που φανερώνει τη μεγάλη εξάπλωση του παραμυθιού στον ελλαδικό χώρο. Στον κατάλογο αυτό αναφέρονται μόνο δύο επτανησιακές παραλλαγές, και οι δύο από την Κέρκυρα, μία από τους Οθωνούς (ΙΑ 842, σ. 247-252)³ και μία από την Ερεικούσα

¹ Βλ. Άννα Αγγελοπούλου – Αίγλη Μπρούσκου, *Επεξεργασία παραμυθιακών τύπων και παραλλαγών AT 300-499*, Τεύχος Α΄, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς – Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα 1999, σ. 453.

² Βλ. Hans-Jörg Uther, *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography*, Part I, II, III, Academia Scientiarum Fennica, Helsinki 2004.

³ Η παραλλαγή, που χρονολογείται από το 1964, ανήκει στους τύπους ATU 332 + 335. Σε αυτήν ένας πατέρας ξεκίνησε να αναζητήσει για το παιδί του έναν ανάδοχο σε «ένα χωριό αλλόγγο» γιατί τσακωνόταν με όλους τους κουμπάρους του τόπου του. Στο δρόμο συνάντησε τον Άη Ταξιάρχη, χριστιανικό ισοδύναμο του Χάρου. Ο Άγιος φεύγοντας υποσχέθηκε στον πατέρα του παιδιού ότι θα του μηνύσει πότε θα τον επισκεφθεί. Ο καιρός περνούσε, αλλά μηνύματα του κουμπάρου δεν έφταναν,

(ΛΑ 2344, σ. 107-109)⁴. Άλλες δύο κερκυραϊκές παραλλαγές κατέγραψα ο ίδιος, μία από τη Σπαρτύλα, που μου αφηγήθηκε ο Γεώργιος Δούλης, και μία από την πόλη της Κέρκυρας, που μου αφηγήθηκε η Μαρία Ψαρρίδου. Η αφήγηση του Γεωργίου Δούλη⁵ είναι η ακόλουθη:

Ο ρακένδυτος και ο Χάροντας

Μια φορά ήταν ένας φτωχός, πάμφτωχος. Ούτε άνθρωπος δε του 'λεγε καλημέρα. Ήτανε τόσο φτωχός, που ήτανε ρακένδυτος. Έκαμε οικογένεια, έκαμε ένα παιδάκι και γύριζε, τέλος πάντων, στους δρόμους και παρακαλούσε τον ένα και τον άλλο να του το βαπτίσει.

Όπως επήγαινε στο δρόμο, εβρήκε μπροστά του έναν άνθρωπο και του λέει: «Πού πας, τέκνο μου, με το παιδί στην αγκαλιά;». Λέει: «Ζητάω έναν άνθρωπο να μου το βαπτίσει!». Και του απαντάει αυτός και του λέει: «Θα σου το βαπτίσω εγώ!». Και του λέει: «Και ποιος είσαι εσύ;». Λέει: «Είμαι ο Χριστός!». «Όχι! λέει. Αποκλείεται!». «Γιατί;», λέει. «Γιατί, λέει, αλλουνούς τους έκαμες πάμπλουτους και μένα με 'καμες φτωχό, πάμφτωχο, και δεν έχω ούτε παπούτσια. Ξυπόλυτος, βλέπεις, περπατάω, ρακένδυτος. Είσαι άδικος! Να μην το βαπτίσεις εσύ... γιατί έκαμες αδικία!». Εγέλασε ο Χριστός, έφυγε.

Προχωρούσε αυτός, πήγαινε... πήγαινε... πήγαινε... έβλεπε διάφορους ανθρώπους, δεν του δίναν σημασία. Κάποιος πάλι τονε ρωτάει και του λέει: «Πού πας, άνθρωπέ μου, με το παιδάκι στην αγκαλιά;». Λέει: «Πάω να βρω έναν άνθρωπο να μου το βαπτίσει γιατί, επειδή είμαι φτωχός, δε μου μιλάει κανένας, δε με ζυγώνει κανένας, δεν έρχεται κανένας να με βοηθήσει, να με ελεήσει!». Λέει: «Να σου το βαπτίσω εγώ!». «Και ποιος είσαι εσύ;», του λέει. Λέει: «Είμαι ο Χάρος!». «Μπράβο! του λέει. Εσύ 'σαι ο δίκαιος, που δε χαρίζεις ούτε πλούσιου ούτε φτωχού! Είσαι ωραίος. Να μου το βαπτίσεις!». Ε! Του βάπτισε το παιδάκι, τον ευχαρίστησε και συνέχισε η ζωή.

Το παιδί εμεγάλωνε... εμεγάλωνε... επήγε δέκα χρονώ... έντεκα... δώδεκα... Ε! Ήρθε η ώρα του λοιπόν να πεθάνει ο άνθρωπος, αφού περάσανε τα χρόνια. Πήγε στο

ή, μάλλον, ο πατέρας αδυνατούσε να τα καταλάβει. Έτσι πήγε στο σημείο που είχαν συναντηθεί την πρώτη φορά και βρήκε τον κουμπάρο, του οποίου το όνομα και την ιδιότητα αγνοούσε. Ο Άγιος του εξήγησε τα μηνύματα: «Δε σου πονάνε τα ποδάρια, το κεφάλι, ο πλάτης;». Ο Ταξιάρχης τον οδήγησε σε μια εκκλησία-σπίτι του Αγίου. Εκεί βρίσκονταν αναρίθμητα αναμμένα καντήλια, που ήταν οι ζωές των ανθρώπων. «Δύο καθήλια ήταν κοδά του, ένα από τη μια κι ένα από την άλλη, το ένα επετάζοδαν σκατζιλήθρες (=σπίθες) και σβηνόδανε. “Εκείνο που καιότουνε, λέει, είναι του παιδιού σου και εκείνο που πέταζε τις σκατζιλήθρες είναι το δικό σου”. “Πάρε μια στάλα, λέει, από του παιδιού μου και βάλε μου 'ς το καθήλι μου”». Το παραμύθι τελειώνει με την επιστροφή στο σημείο συνάντησης, όπου ο άνθρωπος βλέπει το πτώμα του, αφού ο Ταξιάρχης του είχε πάρει την ψυχή, το οποίο αδυνατεί να αναγνωρίσει και του φαίνεται βρωμερό. Στο δίλημμα αν θέλει να επιστρέψει σε αυτό ή να μείνει στο «σπίτι» του Ταξιάρχη, ο εκείνος επιλέγει να παραμείνει νεκρός.

⁴ Την παραλλαγή (ΑΤΥ 332) κατέγραψε το 1960 ο Δημήτριος Λουκάτος. Φέρει τον τίτλο «Ο δίκαιος κουμπάρος». Ένας πατέρας επιθυμεί να βρει ένα δίκαιο κουμπάρο. Συναντά το Χριστό, ο οποίος εμφανίζεται με μορφή καλογέρου, αλλά τον απορρίπτει για ανάδοχο λέγοντάς του, «άλλους κάνεις πλούσιους, άλλους φτωχούς, σ' άλλους δίνεις όλα τα αγαθά, άλλους τους κάνεις και ψοφάνε της πείνας». Στη συνέχεια συναντάει «έναν κοκκινοφόρο», που ήταν ο Χάρος. Στο πρόσωπό του Χάρου ο πατέρας βρήκε τον κουμπάρο που αναζητούσε. «Μπράβο, του λέει· εσύ είσαι εν τάξει. Φτωχούς και πλούσιους τους παντρεύεις (;) όλους». Ο πατέρας ακολούθησε το Χάρο στην κατοικία του. Σε μια μεγάλη αίθουσα έκαιγαν δισεκατομμύρια λαμπάδες, που συμβόλιζαν τις ζωές των ανθρώπων. Το δικό του κερί ήταν «σαν κοντυλοφόρο μικρό». Έτσι ζήτησε από το Χάρο να κόψει λίγο κερί από του αναδεχτού του και να το κολλήσει στο δικό του. Ο Χάρος θύμωσε. «Δε μου είπες πως εγύρευες δίκαιο κουμπάρο; Πώς μου λες τώρα να κάμω αδικία;». Έτσι τον εγκατέλειψε κι έφυγε. Η αφήγηση τελειώνει με το συμπέρασμα, «το δίκαιο το θέλουμε για τους άλλους κι όχι για τον εαυτό μας».

⁵ Το παραμύθι, που κατέγραψα τον Αύγουστο του 2000 στην Αρκάσα Καρπάθου, το έμαθε ο αφηγητής από τη μητέρα του Δήμητρα Αρβανιτάκη-Δούλη.

σπίτι, του λέει: «Τι κάνεις; Πώς πάει το παιδί;». «Καλά, λέει, κουμπάρε!». «Ξέρεις, κουμπάρε, ετοιμάσου σιγά σιγά! Ήρθε η ώρα!». «Α, κουμπάρε, λέει, άσε με! Κουμπάρε μου, ακόμα το παιδί είναι δώδεκα χρονώ. Να περάσουνε δυο τρία χρόνια, να μεγαλώσει, να μπορεί να βγάξει τον επιούσιο, να ζήσει μόνος του!». «Εντάξει, κουμπάρε!». Τον προειδοποίησε λοιπόν για να ετοιμαστεί, πριν να 'ρθει η ώρα του. Λέει: «Ευχαριστώ πολύ, κουμπάρε, που μου 'δωσες παράταση στη ζωή!». Και έφυγε ο κουμπάρος, ο Χάρος.

Το λοιπόν επεράσανε τα τρία χρόνια. Αυτός και η κουμπάρα εμετρούσανε τα χρόνια. «Τώρα θα 'ρτει πάλι, λέει, ο κουμπάρος, μόνο να σε βάλω σ' ένα κασόνι –που εβάζανε σιτάρια μέσα– και αύριο θα 'ρτει! Ετελείωσε ο τρίτος χρόνος ακριβώς!». Εμετρούσανε δηλαδή τα χρόνια, μετρήσανε και τις μέρες. «Θα 'ρτει, λέει, αύριο οπωσδήποτε! Το λοιπόν να σε βάλω μέσα στο κασόνι!». Τονε βάζει μέσα στο κασόνι, σκεπάζει και με το σκέπασμα.

Πράγματι μετά από δύο ώρες... να τονε! «Ε, κουμπάρε!», του φωνάζει. Βγαίνει η κουμπάρα. «Τι 'ναι;». «Πού είναι, λέει, ο κουμπάρος;». «Λείπει! Έφυγε! Δεν ξέρω πού επήγε!». Λέει: «Εντάξει! Δε βαριέσαι! λέει. Πες του ότι επέρασα από δω! Πες του χαιρετίσματα!». «Εντάξει, κουμπάρε!», του λέει η κουμπάρα.

Φεύγοντας ο Χάρος επήγε αυτή ν' ανοίξει το κασόνι, να το ξεσκεπάσει. Λέει: «Έβγα έξω! Έβγα έξω!». Εκείνος δεν εμιλούσε. Λέει: «Δεν ακούς; Έβγα έξω! Έφυγε ο κουμπάρος!». Ήτανε κόκαλο. Του πήρε την ψυχή, που λέμε, με το σπαθί. Έτσι λένε. Πάει ο Χάρος στον καθένανε και του δίνει μία με το σπαθί και τελειώνει.

Η αφήγηση της Κερκυραίας Μαρίας Ψαρρίδου⁶ είναι η ακόλουθη:

Ο Χάρος κουμπάρος.

Ήταν ένα αντρόννο και δεν είχανε παιδιά και παρακαλούσανε να κάμουνε ένα παιδί. Κάμαν ένα παιδί, τέλος πάντων, αλλά, αφού γεννήθηκε το παιδί, δε βρίσκανε κουμπάρο.

Όπως πήγαινε το αντρόννο μια μέρα με το παιδί βρίσκουνε το Χριστό. Δεν ξέρανε βέβαια αν ήτανε ο Χριστός. «Α, λέει, καλά σε βρήκαμε να μας βαφτίσεις το παιδί!». Λέει: «Εγώ δεν μπορώ να βαφτίσω το παιδί σας! Να βρείτε άλλο κουμπάρο!».

Ε! Αυτοί ψάξανε... ψάξανε... ψάξανε... βρίσκουνε το Χάρο. «Θα μας βαφτίσεις, λέει, το παιδί;». Λέει: «Ναι!». «Πώς λέγεσαι, του λέει, που θα μας το βαφτίσεις;». «Εγώ, λέει, είμαι ο Χάρος!».

Χαρά πια η γυναίκα! Λέει: «Άντρα, κάναμε τώρα το Χάρο κουμπάρο και δεν πρόκειται να με πάρει! Δε θα πεθάνω, λέει, ποτέ!». Αλλά έλα που αρρώστησε αυτή! Αυτηνής πότε της πόναγε το πόδι, πότε της πόναγε το χέρι. Και της λέει ο Χάρος, λέει: «Να ετοιμαστείς!». «Μα είσαι κουμπάρος μου! λέει. Δεν μπορείς να με πάρεις!». Λέει: «Όχι! Να ετοιμαστείς! Θα 'ρθω σε τόσες μέρες!». «Τίποτα! λέει. Δεν μπορείς να με πάρεις! Είμαι κουμπάρα σου!».

Αφού πια τηνε ζόρισε πολύ, σκέφτεται μία μέρα ξαφνικά και λέει: «Μωρέ, δε θα με βρεις να με πάρεις!». Είχε ένα μπαούλο. Και ανοίγει το μπαούλο και μπαίνει μέσα. «Τώρα, λέει, δε με βρίσκεις με τίποτα να με πάρεις!». Όμως ο Χάρος επήγε και τη βρήκε. Άνοιξε το μπαούλο ο άντρας της και την βρίσκει πεθαμένη.

Η αφήγηση ανήκει στον τύπο ATU 332. Η αναφορά ότι της γυναίκας⁷ «πότε της πόναγε το πόδι, πότε της πόναγε το χέρι» δείχνει να αποτελεί κατάλοιπο του τύπου

⁶ Το παραμύθι, που κατέγραφα στη Νίκαια Αττικής τον Ιούνιο του 2005, άκουσε η αφηγήτρια από τη γιαγιά της (μητέρα του πατέρα της) Μαρία Σπιτιέρη.

⁷ Στην πλειονότητα των παραλλαγών του τύπου ATU 332 πρωταγωνιστής είναι ο άντρας.

ATU 335 («*Death's messengers*»), όπου τα μηνύματα του Θανάτου είναι οι αρρώστιες και οι πόνοι. Στην παραλλαγή μας όχι ο πατέρας αλλά οι υπονήφιοι νονοί (ο Χριστός και ο Χάρος) αποφασίζουν αν θα αναλάβουν την κουμπαριά, αναφορά που κρίνεται προβληματική, αφού με αυτήν το παραμύθι χάνει το φιλοσοφικό και θρησκευτικό νόημά του. Προφανώς η αφηγήτρια, η οποία δήλωσε ότι δε θυμάται καλά το παραμύθι, από λησμονιά άλλαξε τη φυσική εξέλιξη της υπόθεσης.

Θα επιχειρήσω να εντάξω τις τέσσερις κερκυραϊκές παραλλαγές στο σώμα των αφηγήσεων του τύπου ATU 332. Στη συνθετική παραλλαγή του τύπου η Δέσποινα Δαμιανού⁸ εντοπίζει τέσσερα θέματα I) Ο Θάνατος νονός, II) Τα δώρα του Θανάτου, III) Η εξαπάτηση του Θανάτου και IV) Ο Θάνατος δίνει μέρος του τη λύση. Ακολουθώντας την ίδια διαίρεση θα εντοπίσω την ιδιαιτερότητα των κερκυραϊκών αφηγήσεων:

I) Ο Θάνατος νονός

Στις κερκυραϊκές αφηγήσεις δεν εμφανίζεται μια ομοιόμορφη αιτιολόγηση της αναζήτησης νονού. Άλλοτε αναφέρεται ότι δεν έβρισκαν νονό (Ψαρρίδου), άλλοτε ότι δεν ήθελε κανένας να βαφτίσει το παιδί εξαιτίας της φτώχειας⁹ των γονέων (Δούλης), άλλοτε ο ήρωας αναζητούσε ανάδοχο σε «ένα χωριό αλλόγλα» γιατί τσακωνόταν με τους κουμπάρους του τόπου του (Οθωνοί) και άλλοτε ο πατέρας επιθυμούσε να βρει για το παιδί του ένα δίκαιο κουμπάρο (Ερικούσα).

Σε τρεις παραλλαγές ο ήρωας συναντάει το Χριστό που τον απορρίπτει για νονό του παιδιού λέγοντάς του ότι, «*άλλους κάνεις πλούσιους, άλλους φτωχούς, σ' άλλους δίνεις όλα τα αγαθά, άλλους τους κάνεις και ψοφάνε της πείνας*»¹⁰.

Σε τρεις αφηγήσεις υπερφυσικός¹¹ κουμπάρος¹² (γιατί περί αυτού πρόκειται) είναι ο Χάρος, ενώ σε μία ο Άη Ταξιάρχης (Οθωνοί), ο οποίος αποτελεί χριστιανικό ισοδύναμο¹³ του Χάρου της αρχαίας θρησκείας.

II) Τα δώρα του Θανάτου

Τα δώρα στις κερκυραϊκές αφηγήσεις δίνονται πάντα στους γονείς και ποτέ στο παιδί, τον αναδεχτό. Ο πατέρας ζητά παράταση της ζωής του και ενημέρωση¹⁴ για τη στιγμή του θανάτου του (Δούλης) ή προειδοποίηση γι' αυτήν για να ετοιμαστεί¹⁵ (Οθωνοί). Από τις κερκυραϊκές παραλλαγές απουσιάζει το θέμα της προσφοράς του Χάρου προς τον ήρωα της ικανότητας να θεραπεύει τους αρρώστους

⁸ Βλ. Άννα Αγγελοπούλου – Αίγλη Μπρούσκου, *Επεξεργασία παραμυθιακών τύπων και παραλλαγών AT 300-499*, Τεύχος Α', ό.π., σ. 447-454.

⁹ Όμοια και σε μακεδονική παραλλαγή («*επειδής ήταν φουκαράδης κανένας δεν τς του βάφτιζι*»). Βλ. Γεράσιμος Καψάλης, «*Λαογραφικά εκ Μακεδονίας*», Λαογραφία, 6 (1917), σ. 508.

¹⁰ Στην παραλλαγή από την Ερικούσα. Βλ. ΛΑ 2344, σ. 107.

¹¹ Υπερφυσικά όντα εμφανίζονται σε πολλά λαϊκά παραμύθια, όπως π.χ. υπερφυσικοί εχθροί (ATU 300-399), υπερφυσικοί μαγεμένοι σύζυγοι ή άλλοι συγγενείς (ATU 400-459), υπερφυσικοί βοηθοί (ATU 500-559) κ.α.

¹² Το θέμα του υπερφυσικού κουμπάρου απέδωσε λογοτεχνικά ο Λέων Τολστόι. Βλ. Φιλόθεος Φάρος, *Παπαδοσύνης μορφή και παραμόρφωση*, Εκδόσεις Αρμός, Αθήνα 1994, σ. 214-237.

¹³ Σε άλλες ελληνικές παραλλαγές συνήθως γίνεται αναφορά στον αρχάγγελο Μιχαήλ. Βλ. ενδεικτικά παραλλαγές από Καρδίτσα, ΛΑ 2301, σ. 436-437 και 547-550.

¹⁴ Όμοια και σε μικρασιατική παραλλαγή. Βλ. Καλλιόπη Μουσαίου-Μπουγιούκου, *Παραμύθια του Λιβισιού και της Μάκρης*, Αθήνα 1976, σ. 176-182 (αρ. 25, «*Η Θιοέμνευτος*»).

¹⁵ Ο Ν. Γ. Πολίτης κατέγραψε την παροιμία: «*Αφορμή γυρεύει ο Χάρος, να καλέση τον κουμπάρο*». Σχολιάζει ότι «*Εκ της προκειμένης παροιμίας φαίνεται, ότι υπάρχει και άλλη τις παραλλαγή, καθ' ην ο Χάρος προς τον κουμπάρον φαίνεται δυσμενέστερος ή προς τους άλλους ανθρώπους. Τιαυτήν παραλλαγήν δεν εύρον*». Βλ. Ν. Γ. Πολίτης, *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού. Παροιμίας*, τόμος Β', Εκδόσεις Π. Δ. Σακελλαρίου, Εν Αθήναις 1900, σ. 682-683.

(να προβλέπει την ανάρρωση ή το θάνατό τους), δώρο που του αποφέρει πλούτο¹⁶ με την άσκηση του επαγγέλματος του γιατρού¹⁷.

III) Η εξαπάτηση του Θανάτου

Ο ήρωας προσπαθεί να ξεφύγει από το θάνατο. Κρύβεται σε κασόνι (Δούλης) ή σε μπαούλο (Ψαρρίδου).

IV) Ο Θάνατος δίνει μόνος του τη λύση

Ο Χάρος παίρνει τον ήρωα (Δούλης και Ψαρρίδου). Σε δύο παραλλαγές προστίθεται ένα ακόμη επεισόδιο: Ο Χάρος οδηγεί το μελλοθάνατο στο «σπίτι» του, όπου του δείχνει αμέτρητα καντήλια με λάδι (Οθωνοί) ή κεριά (Ερικούσα), που είναι οι ζωές των ανθρώπων. Εκεί βλέπει ότι το λάδι στο δικό του καντήλι τελειώνει ή το κεριά του είναι μικρό και σε λίγο θα σβήσει. Παρά την παράκλησή του να συμπληρωθεί λάδι ή κεριά από του παιδιού του για να παραταθεί η ζωή¹⁸ του, ο Χάρος αφήνει τη φλόγα της ζωής να σβήσει. Το παραμύθι από τους Οθωνούς τελειώνει με την επιστροφή των δύο κουμπάρων στο σημείο συνάντησής τους. Εκεί ο ήρωας βλέπει το πτώμα του, το οποίο αδυνατεί να αναγνωρίσει. Του φαίνεται βρωμερό¹⁹, αρνείται να επιστρέψει σε αυτό και επιλέγει να παραμείνει νεκρός²⁰.

Το παραμύθι θέτει σημαντικά θέματα θρησκευτικού, κοινωνιολογικού, ανθρωπολογικού και φιλοσοφικού περιεχομένου. Το θέμα της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού²¹ (ιδίως στην αφήγηση του Δούλη, όπου οι συγχωριανοί

¹⁶ Σε μικρασιατική παραλλαγή ο πλούτος του ανθρώπου μετά την κουμπαριά με το Αρχάγγελο Μιχαήλ αποδίδεται στην καλοσύνη του και στην τήρηση της χριστιανικής προτροπής για ελεημοσύνη. Βλ. Καλλιόπη Μουσαίου-Μπουγιούκου, *Παραμύθια του Λιβισιού και της Μάκρης*, ό.π., σ. 176-182 (αρ. 25, «*Η Θιοέμνευστος*»). Σε παραλλαγή από την Καρδίτσα «*ο Αρχάγγελος του ευχήθηκε ό,τι πιάνει να βγάξει με το παραπάνω το ψωμί του*». Βλ. ΛΑ 2301, σ. 547-550.

¹⁷ Το θέμα εμφανίζεται σε δύο παραλλαγές των αδελφών Grimm. Βλ. *Τα παραμύθια των αδελφών Γκριμμ*, εισαγωγή Marthe Robert, μετάφραση Μαρία Αγγελίδου, τόμος Α', Εκδόσεις Άγρα, Αθήνα 2006² (α' έκδοση 1995), σ. 337-339 (αρ. 42, «*Ο νονός*») και 341-346 (αρ. 44, «*Ο Θάνατος νονός*»). Το θέμα παρουσιάζεται και σε μακεδονική παραλλαγή. Βλ. Γεράσιμος Καψάλης, «*Λαογραφικά εκ Μακεδονίας*», Λαογραφία, 6 (1917), σ. 508-510. Βλ. επίσης Μιχαήλ Λελέκος, *Επιδόρπιον*, τόμος Α', εκ του τυπογραφείου Αλεξάνδρου Παπαγεωργίου, εν Αθήναις 1888, σ. 261-264. Βλ. και παραλλαγή από Κυπριασία Τριφυλίας, ΛΑ 1283, σ. 251-254. Σε αυστριακή παραλλαγή (βλ. Elisabeth Jandl, *Der Stephansdom im alten Wien: Geschichte und Geschichten*, Kellner Verlagsgesellschaft, Korneuburg, σ. 13-15), το θέμα εμφανίζεται όχι ως παραμύθι, αλλά ως παράδοση, αφού συνδέεται με συγκεκριμένα υπαρκτά πρόσωπα και χρονολογίες (1487). Μάλιστα ο διάσημος γιατρός Urssenbeck, που απόκτησε την τέχνη του με τη βοήθεια του Χάρου, τάφηκε στο καθεδρικό νεκροταφείο του Αγίου Στεφάνου. Ανασύρθηκε στις 22 Απριλίου 2005 από: <http://www.pitt.edu/~dash/type0332.html>, σ. 2-3 («*Dr. Urssenbeck, Physician of Miracles and Death*»).

¹⁸ Στις παραλλαγές όπου εμφανίζεται το θέμα των κεριών ή των καντηλιών που καθορίζουν τη διάρκεια ζωής των ανθρώπων, η παράταση της ζωής θα ανέτρεπε τους συμβολισμούς και θα ακύρωνε τη φιλοσοφία. Αντίθετα, στην παραλλαγή του Δούλη, που απουσιάζει το θέμα αυτό, ο Χάρος παρατείνει τη ζωή του κουμπάρου του. Σε κυπριακή παραλλαγή, που θεωρώ προβληματική, δίνεται παράταση ζωής, αν και στη συνέχεια ο Χάρος εξηγεί ότι κάτι τέτοιο είναι αδύνατο. Βλ. Ιάκωβος Κυθρεώτης, «*Κυπριακή Θυμοσοφία*», Λαογραφική Κύπρος, 25 (1979), σ. 11-12.

¹⁹ Ο Μιχαήλ Μερακλής, χωρίς να παραγνωρίζει τη χριστιανική –καλογετική– προέλευση της στοιχείου αυτού, θυμίζει ένα ηρακλείτειο χωρίο: «*Νέκυες κοπρίων εκβλητότεροι!*». Βλ. και Μ. Γ. Μερακλής, «*Σχόλια στα παραμύθια*» στο βιβλίο της Καλλιόπης Μουσαίου-Μπουγιούκου, *Παραμύθια του Λιβισιού και της Μάκρης*, Αθήνα 1976, σ. 267-268.

²⁰ Σε παραλλαγή από τη Λακωνία (Πυρίχου), ο νεκρός στο ερώτημα του Χάρου, «*Πας λοιπόν πίσω σ' αυτό το σώμα;*», απαντά: «*Όχι, κουμπάρε μου, είναι βρωμισμένο και σιχαμερό!*». Βλ. ΛΦ 304.

²¹ Με το θέμα του κοινωνικού αποκλεισμού ξεκινά παραλλαγή του Μ. Λελέκου: «*Ήταν ένας φτωχός, είχε ένα παιδάκι· δεν ήθελε κανείς, σα φτωχός που ήτανε, να το βαφτίση*». Βλ. Μιχαήλ Λελέκος, *Επιδόρπιον*, τόμος Α', ό.π., σ. 261.

αρνούνται να βαφτίσουν το παιδί του ρακένδυτου πατέρα) εμφανίζεται σε πολλά λαϊκά παραμύθια. Σπάνια αναζητούνται οι αιτίες που προκαλούν τη φτώχεια, αλλά κι όταν συμβαίνει κάτι τέτοιο, αποδίδεται είτε στην τεμπελιά του φτωχού είτε στην κακή μοίρα του, κι όχι στις κοινωνικές σχέσεις εκμετάλλευσης. Στο επεισόδιο με το Χριστό, εκφράζεται η αγανάκτηση του ρακένδυτου για τη φτώχεια του και τους κοινωνικούς αποκλεισμούς που προκαλούνται από αυτήν, για την οποία υπεύθυνος θεωρείται ο άδικος Χριστός. Η αναφορά απορρέει από τη θέση πως τα καλά και τα κακά²² μοιράζονται στους ανθρώπους από τη θεότητα (που έχει ανάλογες αρμοδιότητες με τη Μοίρα). Ο Χάρος, υποχθόνια δύναμη του σκότους και φόβητρο των ανθρώπων, και ο Χριστός, θεάνθρωπος της αγάπης, επιδίδονται σε αγώνα για το ποιος είναι δικαιότερος, με κριτή το φτωχό πατέρα. Νικητής αναδεικνύεται ο Χάρος. Η ίση αντιμετώπιση από μέρους του όλων των ανθρώπων, πλούσιων και φτωχών, δικαιολογεί τη φήμη του τελευταίου ως δίκαιου και αμερόληπτου²³. Ο Μιχαήλ Μερακλής συσχετίζει την ιδέα αυτή με την έννοια του «*δήμου νεκρών*» των αρχαίων, της δημοκρατίας του Θανάτου²⁴. Έτσι ο πατέρας βρίσκει στο πρόσωπό του τον κατάλληλο κουμπάρο²⁵ για να βαφτίσει το παιδί του.

Η ιδέα ότι πλούτη και φτώχεια είναι θεϊκές προσφορές²⁶ προς τους ανθρώπους αποτελεί ιδεαλιστική προσέγγιση ενός κοινωνικού προβλήματος, καθώς αυτό δε μελετάται στο πλαίσιο της κοινωνίας και των, συχνά εκμεταλλευτικών, σχέσεων που το παράγουν. Η παρουσία όμως του Χριστού στο παραμύθι και ο χαρακτηρισμός Του ως «άδικου»²⁷ δίνει στην αφήγηση μια διάσταση αμφισβήτησης

²² Σε σαμιακή παραλλαγή, εκτός από την άδικη μοιρασιά του πλούτου, ο Χριστός κατηγορείται για τα σωματικά ελαττώματα που δίνει επιλεκτικά στους ανθρώπους: «*Ισὺ ἐχ'ς ἀλλ' στραβοί, ἐχ'ς ἀλλ' κ' τσοί, ἐχ'ς ἀλλ' φτουχοί, ἀλλ' πλούσιοι, ἀλλ' δε ξέρ'νι τι ἐχ'νι*». Βλ. Μ. Γ. Μερακλής – Μ. Γ. Βαρβούνης, *Τα παραμύθια της Σάμου. Κείμενα και σχόλια*, τόμος Α', Πνευματικό Ίδρυμα Σάμου «Νικόλαος Δημητρίου», Αθήνα 2002, σ. 121 (αρ. 38).

²³ Σε αρχαίο ανέκδοτο, ένας ανόητος κρεμάστηκε όταν αντιμετώπισε μια δικαστική υπόθεση γιατί άκουσε ότι στον Άδη υπάρχει δικαιοσύνη («*Μωρός ακούσας, ότι εν Αἴδου δίκαια κριτήρια, πράγμα ἔχων ἀπήγγατο*»). Βλ. Νίκος Μουλακάκης, *Τα αστεία της αρχαίας Ελλάδας, Ιεροκλέους αστεία και Φιλαργίου του γραμματικού*, Εκδόσεις Επικαιρότητα, Αθήνα 1994², σ. 46-47.

²⁴ Βλ. Μ. Γ. Μερακλής, «*Σχόλια στα παραμύθια*» στο βιβλίο της Καλλιόπης Μουσαίου-Μπουγιούκου, *Παραμύθια του Λιβισιού και της Μάκρης*, ό.π., σ. 267. Σε καρπαθιακή παραλλαγή που μου αφηγήθηκε η Ζωή Βασιλειάδου (Αρκάσα), ο ήρωας δεν είναι φτωχός αλλά «*ένας βασιλιάς, ο οποίος ήταν μέγας και τρανός*». Το αξίωμα και η οικονομική κατάστασή του ανασηματοδοτούν το παραμύθι, αφού σε αυτό ο υπερόπτης βασιλιάς, παρά την προσπάθειά του, τελικά πεθαίνει, επιβεβαιώνοντας τη δημοκρατία του Θανάτου. Αυτή η περίπτωση δεν εμφανίζεται σε καμιά από τις 33 παραλλαγές του ελληνικού καταλόγου, αφού σε όλες ο ήρωας είναι φτωχός.

²⁵ Σε παραλλαγή από την Καλαμπάκα ο Χάρος παίρνει την ψυχή του αναδεξιμού του και οι γονείς καταλαβαίνουν ότι έπρεπε να είχαν επιλέξει το Χριστό για νονό, «*γιατί ήταν ο βασιλιάς του Ουρανού*». Βλ. ΛΦ 366, σ. 17.

²⁶ Στην προχριστιανική παράδοση για τον πλούτο και τη φτώχεια ευθυνόταν ο Πλούτος, ο τυφλός θεός του πλούτου, θέμα που εισήγαγε ο Ιπώννακτας από την Έφεσο (περ. 540 π.Χ.) και αξιοποίησε ο Αριστοφάνης στην ομώνυμη κωμωδία του. Βλ. Θόδωρος Καρζής, *Η σάτιρα και η παγκόσμια ιστορία της, από τους προγόνους του Αριστοφάνη μέχρι τους απογόνους του Σουρή*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2005, σ. 35.

²⁷ Σε ανέκδοτο, τρεις χωρικοί παρακάλεσαν το Ναστραδίν Χότζα να τους μοιράσει «*σαν Θεός*» κι όχι «*σαν άνθρωπος*» τα εκατό φλουριά που περιείχε ένα πουγγί. Εκείνος «*έβγαλε από μέσα δέκα φλουριά, τα 'δωσε στον ένα, έδωσε όλα τα υπόλοιπα στον άλλον και στον τρίτο δεν έδωσε τίποτα*». Όταν εκείνοι διαμαρτυρήθηκαν, ο Χότζας τους είπε: «*Έτσι μοιράζει ο Θεός!*». Βλ. Γ. Τσουκαλάς, *Ανέκδοτα του Νασρ-εν-Ντιν Χότζα*, Εκδοτικός οίκος «Αγκυρας», Αθήνα 1969, σ. 34-35. Σύμφωνα με άλλη παραλλαγή, ο Χότζας μοίρασε σε τρεις χωρικούς ένα σακί με καρύδια «*σαν τον Αλλάχ*» κι έδωσε «*καμιά εικοσαριά στον ένα, καμιά τριανταριά στον άλλο και όλα τ' άλλα στον τρίτο*». Στις διαμαρτυρίες τους απάντησε: «*Μα δεν ξέρετε πως ο Θεός σ' άλλους δίνει λίγα και σ' άλλους πολλά;*». Βλ. Σοφοκλής Δημητρακόπουλος, *Ναστραδίν Χότζας*, Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1989³ (Α' έκδοση 1980), σ. 26-27. Το ίδιο θέμα διαπραγματεύεται θεσσαλικό παραμύθι, στο οποίο ο Θεός κατηγορείται ότι μοιράζει

των χριστιανικών²⁸ διδαγμάτων, που θέλουν το Θεάνθρωπο εγγυητή της αγάπης και της δικαιοσύνης.

Ο Χάρως²⁹, από την άλλη πλευρά, θαυμάζεται³⁰ όσο δεν αποτελεί απειλή. Αποκτά ξανά τη φοβερή υπόστασή του όταν στέλνει τα «μηνύματά του»³¹ στους ανθρώπους. Αμέσως λησμονείται ο θαυμασμός προς το πρόσωπο και την αμεροληψία του. Τότε ο άνθρωπος για να σωθεί³² επιστρατεύει την πονηριά³³ ή, μάλλον, την κουτοπονηριά³⁴ του, καταντώντας συχνά γελοίος³⁵. Σε αφήγηση του Δημήτρη Πανάρετου (Πηγάδια Καρπάθου), που κατέγραψα το Μάρτιο του 2002, η γελοιοποίηση του μελλοθάνατου έγκειται στον παλιμπαιδισμό του την ύστατη ώρα:

Μαμ και άτα.

Έρχεται, λέει, ο Χάρως να τονε πάρει. Λέει: «Εμένα θα πάρεις; Δεν έχει κανέναν άλλο να πάρεις;». Λέει: «Ήρθε η σειρά σου! Πάμε!». Οπότε λέει: «Κάτσε μια στιγμή!».

Και παίρνει έξω από την πόρτα δρόμο λοιπόν. Από πίσω ο Χάρως. Τρέχει ο γέρος, από πίσω ο Χάρως. Οπότε ξαφνικά μπουκάρει μέσα σ' ένα σχολικό λεωφορείο. Βγαίνουν σε ένα φαστφουντάδικο να φάνε τα πιτσιρίκια, βγαίνει κι αυτός και κάνει το παιδάκι, παίρνει τα κουταλοπίρουνα. Έρχεται α(π)οπάνω του, τον κοιτάει ο Χάρως. «Τι έγινε;» του λέει. «Μαμ! Μάμ!» κάνει ο γέρος. Και του κάνει ο Χάρως: «Άντε! Κάνε μαμ και μετά έλα να σε πάρω άτα!».

άδικα τα αγαθά του γιατί έκανε τον πρωτογιο ενός χωριάτη πανέξυπνο, ενώ το δεύτερο παιδί λειψό. Ο Θεός αναγνώρισε το λάθος του και επανόρθωσε δίνοντας στο λειψό λίγα σπειριά τύχης. Βλ. Μαρούλα Κλιάφα, *Παραμύθια της Θεσσαλίας*, Εκδόσεις Κέδρος, 1983³ (α' έκδ. 1977), σ. 110-112.

²⁸ Ακόμα και στις αντικληρικού περιεχομένου ευτράπελες διηγήσεις, στις οποίες ασκείται έντονη κριτική στους εκκλησιαστικούς λειτουργούς, σπάνια σατιρίζεται ο Θεός, οι άγιοι ή τα ιερά σύμβολα.

²⁹ Σε παραλλαγή από την Κίμωλο στο ρόλο του Χάρου εμφανίζεται η Τύχη. Βλ. ΛΑ 2758, σ. 220-224.

³⁰ Σε παραλλαγή από το Περιθώρι Μαντινείας Τριπόλεως γίνεται αναφορά στη δικαιοσύνη του Χάρου: «Εσύ δε ζητάζεις ούτε φτωχό ούτε πλούσιο. Βαρείς σ' όλους τσεκούρι». Βλ. ΙΑ 579, σ. 23.

³¹ Κεντρικό άξονα κρητικής παραλλαγής αποτελούν τα μηνύματα του Χάρου (ATU 335), που ο σύντεκνος αδυνατεί να κατανοήσει. Ο Χάρως του εξηγεί: «Κι όντε σου πέφτανε τ' αντιόδια, όντε-ν επονεζάνε τα νεφρά σου κι εκαμπούριαζες, όντε σ' επιάνανε οι ρευματισμοί, όντε-ν έχανε το φως σου, κι όντε-ν εκουφαινόσουνε, δεν το κατάλαβες και μοναχός σου πως ήτανε τα δικά μου μηνύματα;». Βλ. Αριστ. Ι. Κριάρης, *Αθιβολές, Κρητικά ανέκδοτα*, τόμος Β', Εκδόσεις Κνωσός, Αθήνα 1978, σ. 91-92 (αρ. 105). Αυτό είναι το κύριο θέμα και άλλης κρητικής παραλλαγής. Βλ. ΛΦ 1673, σ. 1-4. Σε μικρασιατική παραλλαγή ο Αρχάγγελος Μιχαήλ εξηγεί τα μηνύματα: «Όταν κουφάθηκε το αφτί σου, ήταν το ένα μήνυμα. Όταν κουλάθηκε το χέρι σου, ήταν το δεύτερο μήνυμα. Ο Θεός έτσι δίνει τα μηνύματά του, όταν θα 'ρθει η ώρα να πεθάνει ο άνθρωπος». Βλ. Καλλιόπη Μουσαίου-Μπουγιούκου, *Παραμύθια του Λιβισιού και της Μάκρης*, Αθήνα 1976, σ. 181.

³² Στο μάταιο της προσπάθειας καταλήγει παραλλαγή από το Περιθώρι Μαντινείας Τριπόλεως, που τελειώνει με την παροιμία: «Το Χάρο κουμπάρο νάχης δε γλιτώνεις!». Βλ. ΙΑ 579, σ. 22-23.

³³ Σε σμυρναϊκή παραλλαγή ο γέρος συμφωνεί με το Χάρο να του πάρει την ψυχή όταν θα πει το «Πιστεύω». Λέει το μισό. Ο Χάρως μεταμφιέζεται και τον ξεγελά για να ολοκληρώσει την προσευχή. Βλ. ΛΦ 1558, σ. 44-46. Όμοια κατάληξη έχει και Νορβηγική παραλλαγή, στην οποία ο Χάρως κρέμασε μπροστά στο κρεβάτι του ανθρώπου που θέλησε να τον εξαπατήσει επιγραφή με το «Πιστεύω». Αυτός όταν ξύπνησε διάβασε την επιγραφή και πέθανε. Ανασύρθηκε στις 22 Απριλίου 2005 από: <http://www.pitt.edu/~dash/type0332.html>, σ. 4-6 («*The Boy with the Ale Keg*»). Το θέμα εμφανίζεται και στον τύπο ATU 1199 («*Prayer without end*»), αλλά και ο τύπος ATU 1187 («*Meleager*») αναφέρεται σε εξαπάτηση του Διαβόλου που ήρθε να πάρει μια ψυχή.

³⁴ Σε πελοποννησιακή παραλλαγή από την Τροιζινία Ερμιονίδος περιγράφεται με κωμικό τρόπο η φυγή του μελλοθάνατου. Βλ. ΛΦ 1635, σ. 5-6.

³⁵ Η γελοιοποίηση ηλικιωμένων γυναικών, που κρύβουν την ηλικία τους για να γλιτώσουν από το θάνατο, περιγράφεται το ανέκδοτο «*Ότε γρα, ούτε νια*», που μου αφηγήθηκε τον Αύγουστο του 1998 η Μαρία Καμαράτου (Πυλές Καρπάθου): «*Κάποτε σε μια άλωνα εχορεύασι γριές. Έρχεται κάποιος τσαι τως λέει: "Ο Χάρως έρχεται!"*. Η μια, που 'χε πιάσει στον κάβο, αρχίζει να τραγουδά: "*Ότε γρα 'μαι να με γνοιάσει ούτε νια 'μαι να με γνοιάσει!"*».

Κι ενώ ο πατέρας κάνει ένα μακρύ ταξίδι για να βρει ένα δίκαιο κουμπάρο, μόλις συγγενεύει μαζί του ξεχνά την αμεροληψία του και προσπαθεί να εκμεταλλευτεί την κουμπαριά³⁶ για να κερδίσει την αθανασία ή την παράταση της ζωής ή, τουλάχιστον, να πληροφορηθεί τη στιγμή του θανάτου του³⁷. Ο άνθρωπος, που αρχικά παρουσιάζεται κριτής και τιμητής του δικαίου, αποδεικνύεται στη συνέχεια καιροσκόπος, συμφεροντολόγος και υστερόβουλος. Η κουμπαριά γι' αυτόν αποτελεί μέσο³⁸ εξυπηρέτησης των συμφερόντων του. Με μια παράνομη συνδιαλλαγή³⁹ επιχειρεί να καταστρατηγήσει το δίκαιο, όταν αυτό δεν τον συμφέρει. Δικαιολογημένα η αφήγηση από την Ερικούσα τελειώνει με το συμπέρασμα, «το δίκαιο το θέλουμε για τους άλλους κι όχι για τον εαυτό μας»⁴⁰. Το παραμύθι θέτει ένα σημαντικό ανθρωπολογικό θέμα: ο άνθρωπος είναι δίκαιος σε θεωρητικό επίπεδο, άδικος και καιροσκόπος στην πράξη. Το δίκαιο, ως κοινωνικά προσδιορισμένη έννοια, αποσκοπεί στη δημιουργία συνθηκών ομαλής συμβίωσης των ανθρώπων. Ο άνθρωπος απαιτεί την εφαρμογή του δικαίου από τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας για να εξασφαλίσει τα δικαιώματά του, αλλά, την ίδια στιγμή, αποφεύγει να εκτελέσει τις υποχρεώσεις του. Στην παραλλαγή από τους Οθωνούς, όταν βλέπει το καντήλι του άδειο και του γιου του γεμάτο, παρακαλεί τον Ταξιάρχη να παρατείνει τη ζωή του λιγότερο και τη ζωή του παιδιού του («Πάρε μια στάλα, λέει, από του παιδιού μου και βάλε μου 'ς το καθήλι μου»)⁴¹. Εδώ διαλύεται η εικόνα της γονικής αγάπης⁴² και το παραμύθι γίνεται ανατρεπτικό. Ο ατομιστής άνθρωπος θυσιάζει ακόμη και εκείνους που περισσότερο αγαπά στο βωμό του προσωπικού του συμφέροντος. Το παραμύθι βρίσκεται, επομένως, στην καρδιά των κοινωνικών προβλημάτων και της ανθρώπινης συμβίωσης.

³⁶ Κάποτε υπερφυσικός κουμπάρος είναι ο σατανάς (ΑΤ *821C), ο οποίος προσπαθεί να καταστρέψει τον κουμπάρο του. Βλ. Χ. Π. Κορύλλος, «Μύθοι συμπυκνθέντες εις παροιμίας», Λαογραφία, 6 (1917), σ. 650. Σε μυκονιάτικη παραλλαγή ο σατανάς διαθέτει τρία όπλα για την καταστροφή του ανθρώπου: «την πηρόνα, αυτή που βλέπουμε να κρατά στις ζωγραφιές, το άλλο είναι ένα μεγάλο χράμι για να τον κρύβει όσο κάνει τις ατιμίες και το τρίτο μια κουδούνα για να τον μαρτυρήσει ύστερα και να τον ρεζίλιώνει». Βλ. Ευαγγελία Βερόνη-Καμμή, *Ιστορίες από τη Μυκονιάτικη θυμοσοφία*, Μύκονος 1991, σ. 46-48 («Αυτός που έκανε το Διάβολο κουμπάρο»). Βλ. επίσης Θαν. Π. Κωστάκης, «Τσακόνικα παραμύθια», Λαογραφία, 17 (1957), σ. 106-109 (αρ. 5 και 6, «Παραμύθι του διαβόλου»).

³⁷ Το θέμα αυτό εμφανίζεται σε δεύτερη παραλλαγή των αδελφών Grimm. Βλ. *Τα παραμύθια των αδελφών Γκριμμ*, εισαγωγή Marthe Robert, μετάφραση Μαρία Αγγελίδου, τόμος Γ', Εκδόσεις Άγρα, Αθήνα 2006² (α' έκδοση 1995), σ. 177-179 (αρ. 178, «Οι μαντατοφόροι του θανάτου»).

³⁸ Σύμφωνα με μια καρπαθιακή παροιμία, που ανέφερε η Σεβαστή Γεργατσούλη (Απέρι), το μέσο («χαμοθεός») είναι ισχυρότερο ακόμη κι από το Θεό: «-Έχεις Θεό; -Έχω Θεό! -Έχεις χαμοθεό; -Δεν έχω χαμοθεό! -Αμα δεν έχεις χαμοθεό, δεν έχεις μήτε και Θεό!».

³⁹ Σε κρητική παραλλαγή η κουμπαριά με το Χάρο ήταν προσχεδιασμένη από το γέρο, που είχε δει όνειρο πως θα πεθάνει. Βλ. ΛΦ 1673, σ. 1-4. Σε συμυρναϊκή παραλλαγή, ενώ αρχικά ο άνθρωπος αναζητούσε ένα δίκαιο άνθρωπο, στη συνέχεια, όταν έπρεπε να πεθάνει, είπε: «Εμ, γιατί γίνεται κπάρ', γι' αυτό κι μόνι, για να μη πιθάνου πουτέ». Βλ. ΛΦ 1558, σ. 45.

⁴⁰ ΛΑ 2344, σ. 109.

⁴¹ Βλ. ΙΛ 842, σ. 249. Σε ιταλική παραλλαγή (Βλ. Thomas Frederick Crane, *Italian Popular Tales*, Houghton, Mifflin and Company, Boston and New York 1885, σ. 226-227, αρ. 67), η εξέλιξη είναι ίδια. Ανασύρθηκε στις 22 Απριλίου 2005 από: <http://www.pitt.edu/~dash/type0332.html>, σ. 6-7 («The Just Man»).

⁴² Το θέμα είναι αρχαίο. Όταν ο Άδμητος καταδικάστηκε να πεθάνει γιατί λησμόνησε να θυσιάσει στη θεά Άρτεμη, ο Απόλλωνας «κατάφερε να πείσει τις Μοίρες, αφού πρώτα τις μέθυσε, να δεχτούν να αναβάλουν το θάνατο του βασιλιά, φτάνει να βρισκόταν κάποιος άλλος να πεθάνει στη θέση του». Όμως δε δέχτηκαν να πεθάνουν αντί για κείνον «ούτε οι ίδιοι οι γερο-γονείς του». Μόνο η γυναίκα του Άλκηστη δέχτηκε να πάρει τη θέση του. Ο Ηρακλής νίκησε το Χάρο και έσωσε την Άλκηστη. Βλ. Ι. Θ. Κακριδής, *Ελληνική μυθολογία. Τόμος Γ': Οι Ηρωες*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1986, σ. 135-136.

Ο άνθρωπος ζητά από τον ισχυρό κουμπάρο να του χαρίσει την αθανασία ή, τουλάχιστον, να του παρατείνει τη ζωή. Εκείνος διαχωρίζει τη δική του εξουσία από της Μοίρας ή του Θεού. Η διάρκεια της ζωής των ανθρώπων είναι αρμοδιότητα των δευτέρων. Αυτός, ως απλό εκτελεστικό όργανο⁴³, δε δικαιούται να συμπληρώσει λάδι στο καντήλι των ανθρώπων για να παρατείνει τη ζωή τους. Χάρος και Αρχάγγελος πρέπει να έχουν πέτρινη καρδιά, να μένουν ασυγκίνητοι από τον ανθρώπινο πόνο και να μη χαρίζονται σε κανέναν. Όταν υπερβαίνουν τις εξουσίες τους τιμωρούνται. Κάποτε ο Θεός ρίχνει μια μεγάλη πέτρα και κουφαίνει⁴⁴ τον Άγγελο ή το Χάρο που παράκουσε στις εντολές Του κι έδειξε συμπόνια σε κάποιον μελλοθάνατο (ATU 759D, «*The punishment of the Angel*»).

Ο άνθρωπος πληροφορείται από το Χάρο τη χρονική στιγμή του θανάτου του. Η γνώση αυτή δε λύνει κανένα πρόβλημα. Αντίθετα, όπως φαίνεται στο παραμύθι, γεμίζει με άγχος τον άνθρωπο. Η φυσιολογική δραστηριότητά του αναστέλλεται και όλη η δράση του προσανατολίζεται σε ένα και μόνο στόχο: τη σωτηρία. Κάποτε προφασίζεται ότι δεν έχει ολοκληρώσει τις εργασίες⁴⁵ του και ζητά παράταση. Άλλοτε κρύβεται σε σεντούκι ή μπαούλο, όπως στις κερκυραϊκές αφηγήσεις, άλλοτε σε βαθύ λάκκο⁴⁶ που σκάβει στη γη, άλλοτε σε σπίτι χωρίς πόρτες και παράθυρα⁴⁷,

⁴³ Σε θεσσαλική παραλλαγή ο Αρχάγγελος λέει στον ήρωα που ζητάει παράταση ζωής: «*Αυτό δεν περνάει από το χέρι μου! Αυτό είναι δουλειά του Μεγαλοδύναμου. Εγώ εντολές παίρνω κι ό,τι με προστάζει κάνω*». Βλ. Βάνα Ανθοπούλου-Καρνώτη, *Παραμύθια του χθες για παιδιά του σήμερα. 27 παλιά θεσσαλικά παραμύθια*, Πρόλογος Μαρούλα Κλιάφα, Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 2004, σ. 117-119 («*Ο μυλωνάς κι ο μπράτμος*»). Σε μακεδονική παραλλαγή δικαιολογείται στο μελλοθάνατο για την σκληρότητά του λέγοντας: «*Έτσι μι διέταξιν η Θεός, δε μπορεί να γιένει κι αλλιώς!*». Βλ. Γεράσιμος Καψάλης, «*Λαογραφικά εκ Μακεδονίας*», *Λαογραφία*, 6 (1917), σ. 508-510. Όμοια είναι η απάντηση και σε σαμιακή παραλλαγή: «*Ότι πιο βρουστά βουρώ να πάρον τον άθρουπου ούτι πιο πίσου*». Βλ. Μ. Γ. Μερακλής – Μ. Γ. Βαρβούνης, *Τα παραμύθια της Σάμου. Κείμενα και σχόλια*, τόμος Α', Πνευματικό Ίδρυμα Σάμου «Νικόλαος Δημητρίου», Αθήνα 2002, σ. 124 (αρ. 38).

⁴⁴ Αυτό είναι το θέμα καρπαθιακής αφήγησης της Ρηγοπούλας Διακίδη (Απέρι-Βολάδα), που κατέγραψα τον Αύγουστο του 1998: «*Ο Άγιος Πέτρος κάποτε άνοιξε τη(ν) πόρτα του παραδείσου να μπει κάποιος αμωρτωλός γιατί το λυπήθηκε γι' αυτά που του είπε. Του έριξε τότε ο Θεός μια μεγάλη πέτρα, να κουφαθεί, να μην ακούει πόνο και να μη συγκινείται*». Ο Στίλπων Κυριακίδης αναφέρει την παραπάνω παράδοση με πρωταγωνιστή το Χάρο. Βλ. Στίλπ. Π. Κυριακίδης, *Ελληνική Λαογραφία, Μέρος Α', Μνημεία του λόγου*, Ακαδημία Αθηνών, Δημοσιεύματα του Λαογραφικού Αρχείου, αρ. 8, εν Αθήναις 1965², σ. 212. Σε παραλλαγή του Νικολάου Πολίτη η τιμωρία του Χάρου είναι τριπλή: «*Τον έκαμε κουφό για να μην ακούη πλιο τα κλάματα· στραβό για να μη βλέπη και να μη διακρένη, αν η ψυχή που πρέπει να πάρη είναι γέρου ή νέου ή παιδιού. Και κουτσό για να μην μπορεί να φεύγη γρήγορα από τον τόπο που τον στέλνουν*». Βλ. Νικόλαος Γ. Πολίτης, *Παραδόσεις*, τόμος Β', Αθήνα 1904, σ. 613-614 (αρ. 986, «*Η καταδίκη του Χάρου*»). Σε παραλλαγή από την Καλαμπάκα ο Χάρος θα έπαιρνε τον αναδεξιμό του. Συγκινήθηκε όμως από τα κλάματα των γονέων και δεν πήρε το παιδί. «*Τότε ο Θεός τον λέει, από τώρα και εμπρός να μην ακούς. Γι' αυτό τώρα ο Χάρος είναι σκληρός και κακός και ερημοσπίτης, γιατί δεν ακούει τα κλάματα του κόσμου*». Βλ. ΛΦ 366, σ. 16-17. Βλ. ακόμη Βάνα Ανθοπούλου-Καρνώτη, *Παραμύθια του χθες για παιδιά του σήμερα. 27 παλιά θεσσαλικά παραμύθια*, ό.π., σ. 79-80 («*Ο Θεός κι ο Χάρος*»).

⁴⁵ Σε παραλλαγή από το Περιθώρι Μαντινείας Τριπόλεως λέει: «*εγώ τώρα είμαι απάνου στην εσοδεία!*». Βλ. ΙΛ 579, σ. 23. Όμοια σε καρπαθιακό δημοτικό τραγούδι ένας βοσκός, που ήρθε ο Χάρος να πάρει την ψυχή του, προφασίζεται εργασίες και υποχρεώσεις για να γλιτώσει: «*Μόλας με, Χάρε, μόλας με κ' έχω 'ουλειές στρωμένες / κ' έχω τα 'ίδια ακούρευτα και το τυρίς σειρμένο / κ' έχω 'υναϊκαν όμορφη, τα μαύρα (δ)ετ της πρέπου(ν)*». Στην απάντησή του ο Χάρος υπονοεί ότι κανένας δεν είναι αναντικατάστατος: «*Τα 'ίδια σου κουρεύγουνται και το τυρί τρουότ το / την όμορφη γυνάικασ σου μ' άλλο την ευλοούσι / και τα παιιά σου τα μωρά τη στράτα τημ μαθαίνου(ν)*». Βλ. Μ. Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, «*Ποικίλα λαογραφικά της Καρπάθου*», *Λαογραφία*, 16 (1956), σ. 128-129 («*Το πάλαιμα του τσοπάνη και του Χάρου*»).

⁴⁶ Βλ. Ιάκωβος Κυθρεώτης, «*Κυπριακή Θυμοσοφία*», *Λαογραφική Κύπρος*, 25 (1979), σ. 11-12. Κάποτε ο λάκκος θυμίζει τάφο: «*εχώθη μέσ' 'ς το λάκκο, λάκκος μεγάλος όσω να φαντασθής, και τον εσκέπασε από πάνω με μια μεγάλη πλάκα*». Βλ. Μιχαήλ Λελέκος, *Επιδόρπιον*, τόμος Α', εκ του

άλλοτε φεύγει μακριά⁴⁸. Η γνώση της στιγμής του θανάτου του τον αποδιοργανώνει. Ο άνθρωπος, αν και γνωρίζει ότι κάποτε θα πεθάνει, προτιμά να ζει με την ψευδαίσθηση ότι ο Χάρος δε θα τον ακουμπήσει ποτέ⁴⁹.

Η παραλλαγή από τους Οθωνούς τελειώνει με την επιστροφή του Άη Ταξιάρχη και της ψυχής του ανθρώπου στο σημείο του θανάτου. Το σημείο αυτό είναι συνήθως μια βρύση⁵⁰, ένα πηγάδι, ένα ποτάμι⁵¹ ή μια πηγή. Ο Άης Ταξιάρχης συνοδεύει το νεκρό, που δεν έχει συνειδητοποιήσει ότι έχει ήδη πεθάνει, τάχα για να τον ξεπροβοδίσει για να επιστρέψει στην οικογένειά του. Σε άλλες παραλλαγές ο νεκρός μεταβαίνει στο σημείο του θανάτου του μόνος, αφού ο Χάρος τον στέλνει εκεί για να του φέρει κάτι που τάχα ξέχασε⁵² (σε καρπαθιακές⁵³ παραλλαγές το ραβδί⁵⁴ ή την ταμπακέρα⁵⁵ του). Κάποτε ο ίδιος ο νεκρός ανακαλύπτει ότι ξέχασε κάτι στην πηγή και επιστρέφει να το αναζητήσει. Σε καρπαθιακή αφήγηση της Σοφίας Χαλκιά (Απέρι) έχασε το πορτοφόλι⁵⁶ του· η αναφορά υποδηλώνει ότι ο άνθρωπος ακόμα και την ώρα του θανάτου του σκέφτεται τα χρήματα⁵⁷. Εκεί ο νεκρός ανακαλύπτει το πτώμα του, το οποίο αδυνατεί να αναγνωρίσει⁵⁸, αφού του φαίνεται βρωμερό. Η χριστιανική διδασκαλία για την άφθαρτη ψυχή που

τυπογραφείου Αλεξάνδρου Παπαγεωργίου, εν Αθήναις 1888, σ. 261-264. Παρόμοια περιγραφή του λάκκου και σε πελοποννησιακή παραλλαγή από τη Ζαχάρω Ηλίας. Βλ. ΛΑ 1288, σ. 27-29.

⁴⁷ «Έπιασι ου καημένους, έκαμι ένα σπít' κι κλείστ'κι μέσα, δεν άφ'κι μήδι παράθυρου, μήδι τρύπα, πήρι τα πράματά τ' μέσα κι έβανι κι έχτ'σι κι d' βόρτα». Βλ. Μ. Γ. Μερακλής – Μ. Γ. Βαρβούνης, *Τα παραμύθια της Σάμου. Κείμενα και σχόλια*, τόμος Α', ό.π., σ. 122 (αρ. 38).

⁴⁸ Σε καρπαθιακή παραλλαγή του Μηνά Τσαμπουνιέρη (Αρκάσα), που κατέγραφα το Μάρτιο του 2002, ο άνθρωπος φεύγει στην Κίνα: «Πριν φτάσουν λοιπόν οι δεκαπέντε μέρες, κατεβαίνει στα Πηγάδια, πιάνει το βαπόρι, τραβάει, πάει Αθήνα. Απ' την Αθήνα βγάλει διαβατήρια τσαι πάει στην Κίνα, σε ένα δις αθρόωπους μέσα. "Α! λέει. Εδώ που 'ρτα, πού να με βρει;"».

⁴⁹ Ο Τούρκος ποιητής Ναζίμ Χικμέτ γράφει γι' αυτή την ψευδαίσθηση: «Τίποτα πιο ωραίο, τίποτα πιο αληθινό απ' τη ζωή δεν είναι. Πρέπει να τηνε πάρεις σοβαρά, τόσο μα τόσο σοβαρά, που να φυτεύεις, σαν να πούμε, ελιές ακόμα στα εβδομήντα σου, όχι καθόλου για να μείνουν στα παιδιά σου, μα έτσι γιατί το θάνατο δε θα τονε πιστεύεις όσο κι αν τον φοβάσαι! Μα έτσι γιατί η ζωή θε να βαραίνει λιότερο στη ζυγαριά». Βλ. Ναζίμ Χικμέτ, *Γράμματα στην αγαπημένη*, μετάφραση Γιάννης Ρίτσος, μουσική Μάνος Λοΐζος, MINOS-EMI (11/3/1983), τραγούδι αρ. 2 («Για τη ζωή»). Σχετικό είναι το θέμα του παραμυθιακού τύπου ATU 928 («Planting for the next generation»). Εκεί όμως ο άνδρας που πληροφορείται ότι δε θα προλάβει να γευτεί καρπούς από το δέντρο του, το φυτεύει για να το βρει η επόμενη γενιά.

⁵⁰ Βλ. Γεράσιμος Καψάλης, «Λαογραφικά εκ Μακεδονίας», *Λαογραφία*, 6 (1917), σ. 508-510.

⁵¹ Βλ. την παραλλαγή Πυρίχου Λακωνίας ΛΦ 304.

⁵² Σε μικρασιατική παραλλαγή ο Αρχάγγελος Μιχαήλ στέλνει την ψυχή του νεκρού στη βρύση να αναζητήσει το μαντιλάκι του. Εκεί βλέπει το πτώμα του που δεν το αναγνωρίζει. Βλ. Καλλιόπη Μουσαίου-Μπουγιούκου, *Παραμύθια του Λιβισιού και της Μάκρης*, ό.π., σ. 176-182 (αρ. 25, «Η Θιοέμνευστος»). Σε παραλλαγή από την Κυπαρισσία Τριφυλίας, το κύπελό του. Βλ. ΛΑ 1283, σ. 251-254. Σε πελοποννησιακή παραλλαγή από την Τροιζινία Ερμιονίδος, το τάσι του. Βλ. ΛΦ 1635, σ. 5-6.

⁵³ Έχω καταγράψει πέντε παραλλαγές από την Κάρπαθο.

⁵⁴ Στην αφήγηση της Ειρήνης Λυτού (Βωλάδα).

⁵⁵ Στην αφήγηση της Ειρήνης Χατζηκοντού (Μενετές).

⁵⁶ Στον ελληνικό κατάλογο του ATU 332 γίνεται μόνο μία φορά αναφορά στο πορτοφόλι, πάλι σε δωδεκανησιακή (Ρόδος) παραλλαγή.

⁵⁷ Παραλλαγή του Λελέκου τελειώνει με την περιγραφή του πλούσιου και επιβλητικού νεκροκρέβατου και τάφου που ετοίμασε ο μελλοθάνατος: «Εφθιασε το κρεββάτι του ολόχρυσο, την κάσα του το ίδιο· έστειλε έσκαψαν το μνήμα του, έβανε και το 'φθιασε με παράθυρα, με όλα σα σπíti». Βλ. Μιχαήλ Λελέκος, *Επιδόρπιον*, τόμος Α', ό.π., σ. 261-264. Σε παραλλαγή από την Καρδίτσα, για να μην τον βρει ο Χάρος, ο άνθρωπος έσκαψε λαγούμι στο οποίο έκρυψε εκτός από τρόφιμα και θησαυρούς. Βλ. ΛΑ 2301, σ. 549.

⁵⁸ Σε μακεδονική παραλλαγή το πτώμα παρομοιάζεται με κολοκύθι. Ο νεκρός δεν το αναγνωρίζει ως δικό του. Βλ. Γεράσιμος Καψάλης, «Λαογραφικά εκ Μακεδονίας», *Λαογραφία*, 6 (1917), σ. 508-510.

απελευθερώνεται με το θάνατο από το «βρώμικο» σώμα⁵⁹, δεν είναι άσχετη με το διπολικό σχήμα θάνατος – αναγέννηση που απαντάται στη λαϊκή παράδοση⁶⁰. «Ο Leach είχε επισημάνει τι αποτελεί ουσιαστικά σόφισμα στη συζήτηση για τον τρόπο που η θρησκευτική ιδεολογία χρησιμοποιεί την υπόσχεση της αναγέννησης για να ακυρώσει το τέλος του θανάτου. Αναφέρει ότι η ιδέα του χρόνου, η οποία είναι από τη φύση της ασαφής, διευκολύνει τη διαβεβαίωση ότι η γέννηση έρχεται μετά το θάνατο, όπως η μέρα έρχεται μετά τη νύχτα»⁶¹. Η απόσπαση της ψυχής από το βρώμικο σώμα καταργεί και την εξάρτηση του ανθρώπου από αυτό⁶², αφού αβίαστα, χωρίς κλυδωνισμούς επιλέγει να παραμείνει νεκρός και να μην επιστρέψει στο σώμα του.

Το παραμύθι δίπλα στη σοβαρή εμφανίζει και μια ευτράπελη⁶³ εκδοχή. Στην πρώτη νικητής και θριαμβευτής αναδεικνύεται ο Χάρος. Αντίθετα στη δεύτερη⁶⁴ ο Θάνατος γελοιοποιείται. Ο Χάρος (ή θανατηφόρες αρρώστιες) επισκέπτεται έναν τσοπάνη και απαιτεί ένα τραγί. Εκείνος φοβισμένος συμφωνεί να το δώσει. Οδηγείται σε τόπο όπου βρίσκονται τα καντήλια της ζωής των ανθρώπων⁶⁵. Όταν βλέπει γεμάτο το δικό του καντήλι και πληροφορείται ότι ο Χάρος δεν έχει αρμοδιότητα να προσθέτει ή να αφαιρεί λάδι, φεύγει και δε δίνει το τραγί⁶⁶. Η διαφορά σοβαρής και ευτράπελης εκδοχής έγκειται τελικά στην αδυναμία του ανθρώπου να σωθεί, στην πρώτη εκδοχή, αφού το λάδι⁶⁷ στο καντήλι του τελειώνει,

⁵⁹ Ο Γρηγόριος ο Μέγας όρισε το σώμα ως «απεχθές ένδυμα της ψυχής». Βλ. Jacques Le Goff, «Το γέλιο στον Μεσαίωνα», στον τόμο *Η πολιτισμική ιστορία του χιούμορ*, μετάφραση Γιώργος Δίπλας, επιμέλεια Jan Bremmer – Herman Roodenburg, Εκδόσεις Πολύτροπον, Αθήνα 2005 (Α' εκδ. στα Αγγλικά 1997), σ. 72.

⁶⁰ Σύμφωνα με το Mikhail Bakhtin, η λαϊκή παράδοση ενδιαφέρεται όχι για το ατομικό αλλά για το κοινωνικό σώμα. Ο θάνατος δεν αποτελεί άρνηση της ζωής, αλλά σχετίζεται πάντα με την αναγέννηση, έχοντας και ένα θετικό νόημα. Αυτός είναι ο λόγος που στην παλιότερη κωμική παράδοση ήταν συνηθισμένη η διακωμώδηση του θανάτου. Βλ. Mikhail Bakhtin, *Rabelais and his world*, translated by Helene Iswolsky, Bloomington 1984, σ. 50.

⁶¹ Βλ. Maurice Bloch and Jonathan Parry, *Death and the Regeneration of Life*, Cambridge University Press, 2001⁷ (first published 1982), σ. 9-10.

⁶² Όταν ο Άγγελος οδήγησε την ψυχή στον παράδεισο, εκείνη ρώτησε: «Γιατί, γ' ἄρι, δεν ἦρθις πιο βρουστά να μι πάρ'ς;». Βλ. Μ. Γ. Μερακλής – Μ. Γ. Βαρβούνης, *Τα παραμύθια της Σάμου. Κείμενα και σχόλια*, τόμος Α', ό.π., σ. 124 (αρ. 38). Σε παραλλαγή από την Καρδίτσα ο νεκρός, όταν διαπιστώνει ότι ο θάνατος είναι κάτι εύκολο, λέει στο Χάρο: «Μωρέ, κι εγώ έλεγα πως κάτι μεγάλο ήταν να πιθάν'». Βλ. ΛΑ 2301, σ. 550. Σε πελοποννησιακή παραλλαγή από την Τροιζινία Ερμιονίδος το σώμα περιγράφεται ως «τσόφλι» της ψυχής. Βλ. ΛΦ 1635, σ. 6.

⁶³ Στον κατάλογο των Aarne-Thompson η σοβαρή ανήκε στον τύπο AT 332, ενώ η ευτράπελη στον AT 332A*. Ο κατάλογος των Aarne-Thompson-Uther ενοποιεί τους δύο τύπους στον ATU 332. Βλ. Antti Aarne – Stith Thompson, *The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography*, FF Communications No 184, Suomalainen Tiedekatemia Academia Scientiarum Fennica. Helsinki 1973³. Βλ. επίσης Hans-Jörg Uther, *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography*, Part I, II, III, Academia Scientiarum Fennica, Helsinki 2004. Και ο Γεώργιος Μέγας θεωρούσε τον AT 332A* «αποσχίδα» του τύπου AT 332 στην οποία «επικρατεί ο ευτράπελος τόνος». Βλ. Γ. Α. Μέγας, «Σημειώσεις εις τα Τσακόνικα παραμύθια», Λαογραφία, 17 (1957), σ. 145-148.

⁶⁴ Βλ. Θαν. Π. Κωστάκης, «Τσακόνικα παραμύθια», Λαογραφία, 17 (1957), σ. 110-113 (αρ. 8, «Ο άντζελε τσ'αι ο τσ'ομπάν'»). Βλ. ακόμη Μ. Γ. Μερακλής – Μ. Γ. Βαρβούνης, *Τα παραμύθια της Σάμου. Κείμενα και σχόλια*, τόμος Α', ό.π., σ. 118-120 (αρ. 37).

⁶⁵ Σε σαμιακή παραλλαγή τα καντήλια των ζωντανών βρίσκονται στον παράδεισο. Εκεί βέβαια κουμπάρος είναι ο Άγγελος. Βλ. Μ. Γ. Μερακλής – Μ. Γ. Βαρβούνης, *Τα παραμύθια της Σάμου. Κείμενα και σχόλια*, τόμος Α', ό.π., σ. 122 (αρ. 38). Σε παραλλαγή από τη Λακωνία (Πυρίχου), σε σπηλιά. Βλ. ΛΦ 304.

⁶⁶ Βλ. Νικόλαος Ιω. Φλούδας, *Βυζικιώτικα. Ήτοι. Το Βυζίκιον της Γορτυνίας-Γεωγραφικός-Τοπογραφικός-Χωρογραφικός-Λαογραφικός και Ιστορικός από κτίσεώς του μέχρι σήμερα*, τόμος Γ', Αθήνα 1963, σ. 195-196 («Τσοπάνης και χάρος»).

⁶⁷ Η πίστη ότι η διάρκεια της ζωής του ανθρώπου καθορίζεται από το λάδι που έχει το καντήλι του πέρασε και στον παροιμιακό λόγο. Βλ. Σωτήριος Αλ. Καρανικόλας – Αλέξανδρος Σ. Καρανικόλας, *Παροιμίες και φράσεις από τη Σύμη*, Συμαϊκή Βιβλιοθήκη – αρ. 3, Αθήνα 1980, σ.

και στην ασφάλεια που νιώθει, στη δεύτερη, που το λάδι του είναι μπόλικο, ώστε εκ του ασφαλούς περιγελά το Χάρο. Όλες οι κερκυραϊκές παραλλαγές ανήκουν στη σοβαρή εκδοχή.

Κατάλογος⁶⁸ πληροφορητών:

A. Κερκυραίων

1. Δούλης Γεώργιος του Ευσταθίου, έτος γέννησης 1932, Στ' Δημοτικού, αγρότης, Σπαρτύλα Κέρκυρας.
2. Ψαρρίδου Μαρία του Ιωσήφ Σπιτιέρη και του Ιωάννη Ψαρρίδη, έτος γέννησης 1922, Γ' Δημοτικού, οικιακά, Κέρκυρα.

B. Καρπαθίων

1. Βασιλειάδου Ζωή του Γεωργίου Χατζημανώλη και του Βασιλείου Βασιλειάδη, έτος γέννησης 1925, Στ' Δημοτικού, αγρότισσα, Αρκάσα.
2. Γεργατσούλη Σεβαστή του Βασιλείου Σκούλλου και του Ιωάννου Γεργατσούλη, έτος γέννησης 1923, Στ' Δημοτικού, οικιακά, Απέρι.
3. Διακίδη Ρηγοπούλα του Γεωργίου Φιλιππίδη και του Λογοθέτη Διακίδη, έτος γέννησης 1920, Α' Γυμνασίου, Απέρι-Βωλάδα.
4. Καμαράτου Μαρία του Αντώνη Ξυράκη και του Ανδρέα Καμαράτου, έτος γέννησης 1922, Στ' Δημοτικού, οικιακά, Πυλές.
5. Λυτού Ειρήνη του Ηλία Καλαφάτη και του Ηλία Λυτού, έτος γέννησης 1940, Στ' Γυμνασίου, εργάστηκε σε ιδιόκτητο εστιατόριο στην Αμερική, Βωλάδα.
6. Πανάρετος Δημήτρης του Μιχαήλ Πανάρετου, έτος γέννησης 1956, Στ' Δημοτικού, χρυσοχός, Πηγάδια.
7. Τσαμπουνιέρης Μηνάς του Ιωάννου, έτος γέννησης 1923, Δ' Δημοτικού, συνταξιούχος δημόσιος υπάλληλος (οδοσυντηρητής), Αρκάσα.
8. Χαλκιά Σοφία του Σταύρου Μπαρμπερόπουλου και του Νικολάου Χαλκιά, έτος γέννησης 1930, Β' Δημοτικού, οικιακά, Απέρι.
9. Χατζηκοντού Ειρήνη του Μηνά, άγαμη, έτος γέννησης 1921, Δ' Δημοτικού, οικιακά, Μενετές.

Godfather Death:

Four versions from Corfu

Βασίλης Ι. Γεργατσούλης

SUMMARY

“Godfather Death” (ATU 332), appears in many places and is also found in Corfu. Its particular interest lies in its religious and sociological context. Jesus Christ allows inequality and injustice in the world, therefore he is considered unjust. On the contrary, Death is just, since he treats everyone equally.

This fairytale exhibits great anthropological interest as it is about man’s fear of Death and the sly solutions he comes up with in order to escape from Death’s chilling grasp.

---

136 (αρ. 748, «Έχει ακόμη το καθήλι δου μέσα λάδι» και 749, «Ίσαμ’ εκει(δ)ά ’το δο λάδι δου καθηλιου του»).

⁶⁸ Στον κατάλογο περιλαμβάνονται τα εξής στοιχεία: Ονοματεπώνυμο, πατρώνυμο (ή όνομα συζύγου), έτος γέννησης, γραμματικές γνώσεις, επάγγελμα και τόπος καταγωγής.

Its conclusion reminds us that all efforts of escaping death are vain.

ΟΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΤΕΣ

Γεώργιος Ε. Δούλης

Μαρία Ι. Ψαρρίδου

Σεβαστή Ι. Γερατσούλη

Μαρία Α. Καμαράτου

Δημήτρης Μ. Πανάρετος

Μηνάς Ι. Τσαμπουνιέρης

Σοφία Ν. Χαλκιά

Ειρήνη Μ. Χατζηκοντού